

СТРУКТУРА УРОКУ ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Палихата Елеонора Ярославівна
м. Тернопіль

Стаття присвячена формуванню умінь побудови конспекту уроку вивчення нового матеріалу. У ній запропоновано теоретичні основи сучасного уроку навчання української мови, мета, завдання і структура уроку вивчення нового матеріалу, формування триєдиної мети уроку й оформлення обладнання, що в перспективі буде використовуватися на уроці, визначено мету, завдання і структуру кожного етапу уроку, запропоновано зразок розгорнутого конспекту уроку вивчення нового матеріалу

Ключові слова: методика навчання української мови, урок вивчення нового матеріалу, етапи уроку, завдання і структура кожного етапу уроку.

Методиці викладання української мови відомі різні класифікації уроків, зокрема за: навчальною метою (С.Чавдаров), етапами засвоєння учнями матеріалу (М.Поздняков), метою та його змістом (О.Текучов), дидактичною метою (В.Онищук), (О.Біляєв, Л.Рожило), (К.Плиско, С.Караман), дидактичною метою, технологією і засобами навчання (О.Пометун, Л.Пироженко), метою їх організації (К.Плиско). Відома також сучасна модернізована класифікація уроків, запропонована М.Пентиліюк. Термін урок вивчення нового матеріалу запропонували О.Пометун і Л.Пироженко, О.Біляєв і Л.Рожило. Інші лінгводидакти цей урок називають: уроком подачі матеріалу (С.Чавдаров), повідомлення нового матеріалу (М.Поздняков), повідомлення нових знань (О.Текучов), засвоєння нових знань (В.Онищук), вивчення інформації (К.Плиско), формування нових понять, вивчення нових явищ (С.Караман), засвоєння знань (формування мовної і мовленнєвої компетенції) (М.Пентиліюк). Єдиної думки про найменування уроку, на якому вчителю потрібно ознайомити учнів зі змістом мовного матеріалу, допомогти школяреві запам'ятати його і міцно закріпити за допомогою системи вправ для вироблення умінь і навичок, що відповідають засвоєнню мовному матеріалу, немає. Крім цього, структура такого типу уроку не завжди однакова і наповнення кожного його етапу також різне. У підручниках із методики навчання української мови відсутній матеріал про структуру кожного типу уроку із наповненням його структурних частин. Як свідчить практика, учителі часто сплутують етап актуалізацію опорних знань із перевіркою домашнього завдання, закріплення вивченого із систематизацією знань, умінь і навичок, що спотворює названий тип уроку, робить його незрозумілим для самого вчителя і непродуктивним для учня, позбавляє його можливості саме на уроці засвоїти весь мовний матеріал із теми, що вивчається, на теоретичному і практичному рівнях. Така ситуація у методиці навчання української мови свідчить про актуальність студійованої проблеми, спонукає до вироблення єдиних вимог для підготовки конспекту і проведення уроку вивчення нового матеріалу.

Мета статті – запропонувати зміст уроку вивчення нового матеріалу з української мови, структурні етапи і наповнення яких спонукатимуть учнів якісно засвоювати програмовий матеріал на уроці, сприятимуть формуванню їх мовно-мовленнєвої компетенції.

Для досягнення мети визначено такі завдання дослідження:

- 1) подати теоретичні основи розвідки про сучасний урок української мови (зміст, структуру, види, завдання й особливості);
- 2) виділити етапи уроку вивчення нового матеріалу з української мови;

3) подати відомості про оформлення мети й обладнання уроку;

4) визначити мету, завдання і структурні компоненти кожного етапу уроку залежно від мети навчання;

5) запропонувати зразок розгорнутого конспекту уроку вивчення нового матеріалу;

Сучасний урок української мови – це основна організаційна форма вивчення лінгвістичного матеріалу, мовленнєвого та загального розвитку школяра, його виховання. Кожний урок української мови, крім теми, має триєдину мету: навчати, розвивати, виховувати. Під час уроку виконуються пізнавальні завдання – навчити учнів мовного матеріалу з усіх лінгвістичних розділів (фонетики, орфоєпії, графіки, лексики, фразеології, морфеміки, словотвору, граматики, орфографії, пунктуації, стилістики, культури мови); розвивати зв'язне мовлення школяра (побудова тексту, формування умінь і навичок письма в широкому розумінні цього слова (каліграфія, дотримання правописних норм, відтворення почутого і продукування власного висловлювання), укладання ділових документів, підготовка до публічного виступу (монолог, діалог, полілог), розвивати пам'ять, мислення, увагу тощо); виховувати в учнів патріотичні, моральні, трудові, естетичні, фізичні, інші якості громадянина сучасного українського суспільства.

Відзначимо, що в конспекті уроку (інакше – поурочному плануванні) треба вказати тип уроку, який вказує на його структуру, має свої етапи.

Обов'язковим компонентом поурочного планування є реквізит «обладнання уроку». У ньому подається перелік технічних засобів навчання (магнітофонні записи, відео, комп'ютерні матеріали, презентації), що використовуються на уроці, таблиці, підручники, картини, ілюстрації чи серії малюнків тощо. Отже, першими реквізитами уроку є: тема, мета (навчальна, розвивальна, виховна), тип уроку і обладнання.

Тему уроку учитель (чи студент-практикант) бере з календарного планування, яке складається учителем-словесником на основі програми з української мови для середньої загальноосвітньої школи, укладеної працівниками відділу української мови Наукково-дослідного інституту педагогіки України.

Мету уроку вчитель продумує, враховуючи мовну тему, потребу розвитку школяра, виховний зміст дидактичного матеріалу.

Тип уроку визначається залежно від дидактичної мети, яка стоїть перед учителем (вивчити нове, повторити, закріпити, узагальнити, систематизувати, перевірити чи проаналізувати). Методиці навчання української мови відома така первинна класифікація уроків: вивчення мовного матеріалу, розвитку зв'язного мовлення, контролю знань, умінь і навичок учнів, аналізу контрольних робіт, нестандартні уроки. Кожна з названих класифікацій має свої типи уроків. Наприклад, до уроків вивчення мовного матеріалу належать: уроки традиційного вивчення нового матеріалу (так званий урок вивчення нового матеріалу) і нестандартного вивчення нового матеріалу (інтегровані уроки, блочне вивчення матеріалу, урок-лекція, інші). Крім них, відомі інші типи уроків – закріплення вивченого (формування умінь і навичок), узагальнення і систематизації вивченого матеріалу, урок повторення вивченого матеріалу, комбінований урок.

Традиційний урок вивчення нового матеріалу має такі етапи: 1) організаційний момент; 2) перевірка домашнього завдання; 3) актуалізація опорних знань (умінь, навичок); 4) повідомлення

теми й мети уроку; мотивація навчальної діяльності; 5) вивчення нового матеріалу (засвоєння правил, усвідомлення й розуміння наведених прикладів); 6) закріплення вивченого матеріалу (виконання системи тренувальних вправ); 7) завдання додому; 8) підсумок уроку. Кожний з названих етапів уроку є актуальним, виконує свою індивідуальну важливу роль у процесі засвоєння мовних знань і формування умінь і навичок із теми, що вивчається.

Мета організаційного моменту – підготувати клас до уроку (з'ясувати, хто відсутній/присутній на уроці, чи мають учні на парті необхідне приладдя, підручник, щоденник тощо).

Перевірка домашнього завдання має за мету виявити, як учні виконали письмові та усні домашні завдання (як вивчили правила, чи вміють наводити приклад), оцінити їхню працю. Для цього вчитель проводить перевірку виконання домашньої вправи, роботу з індивідуальними картками з відповідними завданнями, фронтальне опитування. Учні демонструють свої знання, уміння і навички, учитель їх оцінює, мотивуючи кожну оцінку.

Мета актуалізації опорних знань (умінь, навичок) – підготувати учнів до сприймання учнями нового матеріалу. Учитель на попередньому уроці дав учням завдання повторити той матеріал, який вони вивчали в попередніх класах і сьогодні стане в нагоді для опрацювання нової теми. Наприклад, для вивчення матеріалу про дієприкметник учитель дає завдання повторити морфологічні ознаки і синтаксичну роль дієслова і прикметника. За допомогою методу евристичної бесіди, питання і відповіді якої він добре продумує, від відомого підходить до невідомого і плавно переходить до виконання завдань наступних етапів уроку. Наприклад, після евристичної бесіди учитель використовує метод роботи з підручником – читання мовного матеріалу вголос, запам'ятовування його учнями, виконання підготовчої вправи зазвичай усно.

Наступний етап уроку – повідомлення теми й мети уроку; мотивація навчальної діяльності – учитель передусім оголошує тему, при цьому не обов'язково потрібно вживати слово «тема». Можна, наприклад, сказати: «Сьогодні ми ознайомимося зі службовою частиною мови часткою». Після цього записати тему на дошці, при цьому слово «тема» на дошці також не записується. Немає потреби вживати слово «мета», краще повідомити: «Дізнаємося про морфологічні ознаки і синтаксичну роль, групи і мовну функцію частки».

Мотивація навчальної діяльності – це одночасно пояснення і спонукання учителя до вивчення програмової теми, вказування близької і далекої перспективи засвоєння нового, наприклад: підвищити орфографічну грамотність, уміти відрізняти частку від інших частин мови, проводити морфологічний розбір частки, щоб отримати високу оцінку за контрольну роботу (чи тестові завдання), а в майбутньому – вступити у бажаний навчальний заклад для здобуття омріяної професії тощо. Бажано передусім пропонувати близьку, а після – далеку перспективу успіху. Тому компонентами цього етапу: 1) оголошення теми уроку, 2) запис теми на дошці, 3) мотивація навчальної діяльності:

Метою етапу вивчення нового матеріалу є ознайомлення з теоретичним матеріалом за допомогою:

- 1) методу пояснення, якщо матеріал цілком новий;
- 2) евристичної бесіди, якщо матеріал частково учням відомий, оскільки вивчався у попередніх класах;
- 3) спостереження над мовними явищами, що може бути продовженням актуалізації опорних знань, але на рівні вивчення нового матеріалу.

Під час засвоєння учнями теоретичного матеріалу використовуються прийоми: – наочності (таблиці, схеми, дидактичний матеріал); – роботи з підручником (для зорового сприймання теоретичного матеріалу школярами, запам'ятовування правил, усвідомлення наведених прикладів, що є у підручниках, тощо); – використання технічних засобів навчання.

Надзвичайно актуальним є етап уроку – закріплення вивченого матеріалу, мета якого добирання такої системи вправ, яка сприяла б активному запам'ятовуванню здобутого теоретичного матеріалу, формуванню умінь і навичок учнів із вивченої теми. В.О.Онищук передбачив потребу використання вступних, тренувальних і завершальних вправ, щоб закріпити вивчене [2, с.51]. Вступні вправи проводяться після опрацювання нового матеріалу під керівництвом учителя, щоб допомогти учням глибше усвідомити поняття і правила, виробити уміння й навички застосовувати здобуті знання на практиці. Тренувальні вправи – це вправи за зразком, за інструкцією, за завданням. Вправи за зразком передбачають виконання мовних дій на конструювання і моделювання мовних одиниць, заміну одних конструкцій іншими, на словотворення і словозміну таким чином, як це пропонує виконувати запропонований зразок. Вправи за інструкцією виконуються після визначення учителем послідовності роботи, прийомів виконання, але точного зразка не пропонує. Сюди належить робота зі словниками, вибіркового диктанту, завдання на добір мовних одиниць, робота над різними видами помилок – орфографічними, пунктуаційними, лексичними, за зіставлення і порівняння, розрізнення спільного й відмінного тощо. Вправи за завданням – найскладніший вид тренувальних вправ. Вони проводяться тоді, коли учні вже в основному оволоділи потрібними прийомами роботи і можуть виконувати їх самостійно. Учитель чітко формулює завдання, визначає відповідний матеріал, але дії, прийоми, операції і послідовність їх застосування учні визначають самі [1, С. 79]. Такими видами завдань є різні види розборів, невеликого обсягу практичні завдання графічного характеру: складання схем, алгоритмів, редагування, реконструювання тощо.

Завершальні вправи демонструють те, що учні навчилися з теми, яка опрацьовувалася на уроці. Це переважно завдання проблемного характеру, творчі роботи, перевірки диктанту. Завершальні вправи проводяться після вправ за завданням на етапі закріплення вивченого матеріалу, хоча й можуть проводитися під час проведення підсумку уроку.

На етапі уроку завдання додому учитель має за мету: 1) повідомити учням параграф, у якому міститься теоретичний матеріал із вивченої теми, запропонувати виконати вправу (назвати номер параграфа, вправи і сторінку, на якій вони розміщені, обов'язково записати на дошці), 2) дати інструкцію про виконання завдань вправи, навести зразок; 3) простежити, як учні записують домашні завдання у щоденнику. Записи на дошці учитель зобов'язаний проводити виразним каліграфічним почерком, не спотворюючи при цьому букв. Каліграфічний почерк учителя має бути зразком для наслідування його учнями.

Підсумок уроку – це той етап, який дає можливість учителяві продемонструвати, що він навчив дітей, а учням – який теоретичний матеріал вони засвоїли на уроці і які уміння й навички здобули. Тому для демонстрування набутих знань учитель пропонує метод бесіди, ставить учням запитання з вивченої теми (при цьому у конспекті записує передбачені відповіді учнів), а учні відповідають (при потребі учитель коригує відповіді учнів). Для демонстрування набутих учнями умінь і навичок із засвоєної теми учитель пропонує виконати завершальну вправу на продукування речень чи міні-тексту, добирання мовних одиниць, написання словникового творчого диктанту, креслення схеми слова (слово-сполучення, речення) чи виконання іншої графічної або творчої роботи. Коли на підсумок уроку залишається мало часу (менше двох хвилин), то учитель може запропонувати роботу із сигнальними картками.

Для виразнення уяви про побудову конспекту уроку вивчення нового матеріалу подаємо його зразок.

Тема. Записується тема уроку (без змін і власних доповнень) із календарного планування, який складено за програмою з української мови.

Мета. Ознайомити (навчити)... ;

розвивати ... ;

виховувати ... .

Тип уроку. Вивчення нового матеріалу

Обладнання: таблиця «назва таблиці», роздавальний дидактичний матеріал (для перевірки домашнього завдання (3 картки), для закріплення (3 картки), картина (автор «назва картини» (до картини підготувати: 1) бесіду за змістом картини; 2) визначити мовне завдання з теми, що вивчається).

Хід уроку

1. Організаційний момент (або: Організація класу до уроку) (1 хв.).

1.1. Перевірка наявності / відсутності учнів на уроці.

1.2. Перевірка підготовки учнів до уроку.

2. Перевірка домашнього завдання (8-9 хв.).

2.1. Перевірка домашньої вправи (3 учні).

2.2. Перевірка робіт, виконаних за картками (3 учні).

2.3. Оцінювання знань, умінь і навичок учнів, мотивація навчальної діяльності.

3. Актуалізація опорних знань (бесіда, підготовча вправа) (4-5 хв.).

3.1. Бесіда за матеріалом, який є фундаментом, основою для вивчення нового матеріалу (наприклад, відбувається повторення теоретичного матеріалу про прикметник і дієслово перед вивченням дієприкметника) – (1-2 хв.).

3.2. Вправа, за допомогою якої учитель демонструє учням, якого матеріалу вони не знають – (1-2 хв.) (підготовча вправа).

4. Повідомлення теми та мети уроку; мотивація навчальної діяльності (2 хв.).

4.1. Оголошення вчителем теми, каліграфічний запис її на дошці.

4.2. Мотивація навчальної діяльності:

4.2.1. Учитель окреслює близьку перспективу (отримання високої оцінки за усну відповідь, за контрольну роботу тощо).

4.2.2. Учитель окреслює далеку перспективу (зовнішня незалежна оцінювання, мовна і мовленнєва грамотність – риси культурної людини, удосконалення публічного мовлення тощо)

5. Вивчення нового матеріалу (7 хв.).

5.1. Пояснення вчителем нового матеріалу з використанням методів і прийомів, які відповідають матеріалу, що засвоюється:

– новий, невідомий учням матеріал подається за допомогою методу пояснення (розповідь, слово вчителя) та прийому наочності, зокрема таблиці;

– частково відомий учням матеріал, який вивчався у попередніх класах, засвоюється за допомогою методу евристичної бесіди та прийому наочності).

5.2. Робота з підручником (заучування правил (спрацює зорова пам'ять), читання наведених прикладів, їх аналіз тощо).

6. Закріплення вивченого (виконання системи вправ) (15-17 хв.).

6.1. Виконання вправи за підручником (перша вправа, що йде зразу після теоретичного матеріалу) на дошці під керівництвом учителя – вступна вправа (можна за картками).

6.2. Коментоване письмо чи інше завдання (за змістом другої вправи за підручником або за картками) – тренувальна вправа за зразком.

6.3. Наступна вправа з підручника (або також за картками) – тренувальна вправа за інструкцією.

6.4. Вправа з підручника чи дібрана учителем (за картками) – тренувальна вправа за завданням.

6.5. Оцінювання знань, умінь і навичок учнів, мотивація оцінок.

7. Домашнє завдання, інструктаж до його виконання (2-3 хв.).

7.1. Повідомлення учням домашнього завдання, каліграфічний запис його на дошці (у правому верхньому кутку дошки).

7.2. Проведення інструкції до виконання домашнього завдання (подати зразок виконання).

8. Підсумок уроку (3 хв.).

8.1. Творче завдання – завершальна вправа, перевірка її виконання (можна із сигнальними картками або за картиною «назва картини»). Подаються запитання за змістом і мовне завдання).

8.2. Бесіда за вивченим (ставити конкретні запитання до вивченого матеріалу. Не допускати запитань типу: «Що ми сьогодні робили?» та ін.).

8.3. Оцінювання знань, умінь і навичок учнів, мотивація оцінок [3, с.79].

Відзначимо, що оцінювання знань, умінь і навичок учнів не є етапом уроку і може бути лише компонентом таких етапів: перевірки домашнього завдання, закріплення вивченого або підсумку уроку.

Підготовка конспектів уроків української мови – актуальна проблема для вчителів-словесників і студентів-філологів, оскільки продуктивність його залежить від добре продуманого і правильно написаного плану уроку.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у науковій організації підготовки поурочних планів і виробленні методики проведення уроків різних типів, а саме: повторення, узагальнення і систематизації вивченого, нестандартних уроків, перевірки й обліку набутих знань, аналізу контрольних робіт з української мови і багатьох інших, що спрямовані не тільки на вивчення усіх розділів мовознавства у загальноосвітній школі, але й на розвиток зв'язного мовлення.

Література та джерела

1. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. І.С. Олійника. – К.: Вища школа, 1989. – 439 с.
2. Онищук В.О. Дидактичні основи засвоєння учнями мовних навичок і умінь / В.О.Онищук // Укр. мова і літ. В школі. – 1971. – № 3. – С.48-53
3. Палихата Е.Я. Типи і структура уроків з української мови: методичні рекомендації для студентів і викладачів педагогічних навчальних закладів / Е.Я.Палихата. – Тернопіль: В-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2012. – 30 с.

Стаття посвячена формуванню умінь построения конспекта урока изучения нового материала. В ней предложены теоретические основы современного урока обучения украинского языка, цель, задачи и структура урока изучения нового материала, формирование триединой цели урока и оформление оборудования, которое в перспективе будет использоваться на уроке; определены цель, задания и структура каждого этапа урока, предложен образец расширенного конспекта урока изучения нового материала.

Ключевые слова: методика обучения украинскому языку, урок изучения нового материала, этапы урока, задания и структура каждого этапа урока.

The article deals with the formation of skills in making the introductory lesson plan. We have suggested the theoretical basis for the contemporary lesson of the Ukrainian language, the aim, objectives and introductory lesson structure, the formation of the triune aim of the lesson and the preparation of aids that will be used at the lesson. We have defined the aim, objectives and the structure of each stage of a lesson. We have suggested the example of the detailed plan of an introductory lesson.

Key words: methodology of the Ukrainian language teaching, introductory lesson, lesson stages, objectives and structure of each stage of a lesson.